

А.І. Александрова, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
О.С. Прокопишин, канд. екон. наук
Львівський національний аграрний університет

СТАН РОЗВИТКУ І ПРОБЛЕМИ ТЕХНІЧНОЇ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Фермерські господарства в умовах ринкової економіки змушені вирішувати питання оптимізації виробництва продукції для підтримання її конкурентоспроможності і досягнення позитивних фінансових результатів [3].

Проблема технічної оснащеності є однією з провідних у зміцненні позицій і конкурентоспроможності фермерських господарств. Саме цим стримується подальше нарощування ними виробничих потужностей і утвердження фермерства як форми господарювання. Значущість цього питання зростає ще й тому, що менші площі землекористування, які характерні для цих господарюючих структур, вимагають вищої інтенсивності праці і капіталу [5, 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фермерський сектор – це дієвий самостійний сектор товаровиробників, який робить певний внесок до загального обсягу виробництва сільськогосподарської продукції в регіоні. В наукових працях таких вітчизняних учених економістів-аграрників, як: П.С. Березівський, В.П. Горьовий, В.В. Зіновчук, М.В. Зубець, В.К. Збарський, О.В. Крисальний, В.В. Липчук, П.М. Макаренко, А.В. Македонський, М.Й. Малік, Л.Ю. Мельник, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук., М.М. Федоров, В.В. Юрчишин, Т.М. Шульський, розвиток фермерських господарств досліджується в різних аспектах [3, 6, 7]. Більшість досліджень зосереджена на окремих питаннях економічного зростання фермерства без урахування сучасного стану трансформаційних змін і регіональних відмінностей у створенні і функціонуванні фермерських господарств [7].

Мета статті. Вивчення й оцінка сучасного стану розвитку фермерських господарств і виділення перспективних умов для поліпшення технічної забезпеченості.

Виклад основного матеріалу. Відтоді як фермерський сектор зайняв гідне місце серед сільськогосподарських товаровиробників області, він здійснює виробництво, переробку і збут сільськогосподарської

продукції, дбає про підвищення та раціональне використання земельних угідь, природних і трудових ресурсів, про збереження родючості ґрунтів, сприяє соціальному розвитку села. У нинішніх умовах ринку діють жорстокі умови конкуренції. Підхід до виробництва лише з позиції збільшення обсягу продукції спричиняє дефіцит одного її виду й унеможливорює реалізацію іншого.

Здійснення високоприбуткового виробництва сільськогосподарської продукції є неможливим без наявності достатньої кількості матеріально-технічних ресурсів. Однак, сьогодні стан забезпечення села основними засобами і сільгосптехнікою є незадовільним [4].

Темпи створення господарств в Україні постійно нарощуються. На кінець 2012 р. в Харківській області налічували 1186 фермерських господарств, новостворених було зареєстровано 40. Найбільша кількість господарств була створена у 2003 р., коли в області був пік розвитку фермерства, а у 2012 р. їх стало менше проти 2003 р. на 146, порівняно з попереднім роком – на 34 (рис. 1).

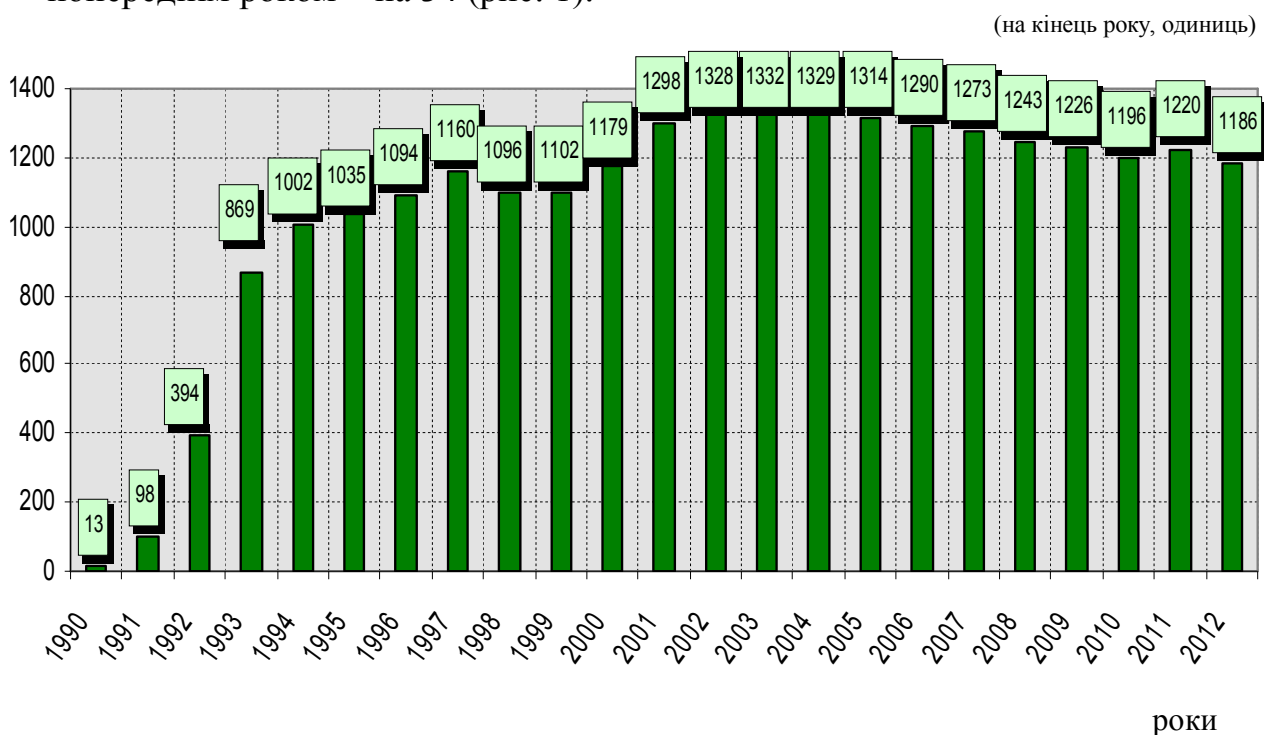

Рис. 1. Динаміка кількості фермерських господарств

Слід зазначити, що є група фермерів, яких можна назвати стабільними, оскільки вони завдяки професійній кваліфікації мають переваги щодо побудови стратегій розвитку господарства [9].

Стан розвитку фермерства, його динамічність, перспективність і результативність значною мірою залежить від його розмірів. Якщо у 90-х роках у середньому на одне господарство припадало по 31,2–44,2 га сільськогосподарських угідь, то внаслідок аграрної реформи

землекористування фермерів відчутно розширилися. На кінець 2012 р. площа їх сільськогосподарських угідь становила 242,5 тис. га, що в середньому на одне господарство становить 204,5 га і в шість разів перевищує показник 1999 р. (рис. 2).

(на кінець року, тис. га)

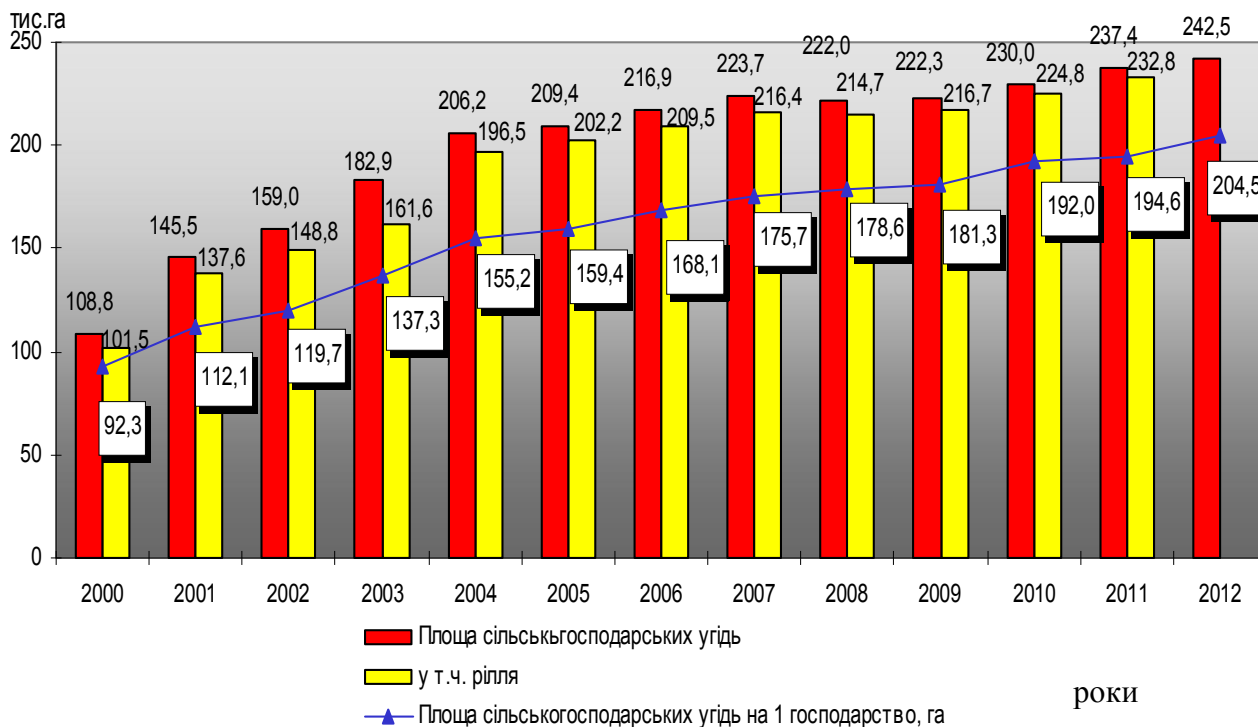

Рис. 2. Землі фермерських господарств

Близько чверті сільськогосподарських угідь фермерських господарств області є власністю фермерів, решта – орендовані землі, що дає змогу формувати раціональні розміри земель сільськогосподарських угідь [8].

У групуванні господарств за розміром земельних площ найбільшу питому вагу (34,7 %) займає група з площею сільськогосподарських угідь від 20,1 до 50 га, 16,9 % – від 100,1 до 500 га, 14,9 % – від 50,1 до 100 га.

Землеробство є галуззю, в якій переважну більшість загального обсягу валової продукції виробляють фермерські господарства – 96,1% (у 2012 р.), а решта припадає на виробництво продукції тваринництва. У 2012 р. фермерські господарства області виробили валової продукції (в постійних цінах 2010 р.) на суму 826,8 млн грн. – на 4,8 % менше, ніж у попередньому році. Проте, внесок фермерів у загальнообласне виробництво продукції все ще є незначним: у 2012 р. він становив 6,8 %.

У звітному році під посівами сільськогосподарських культур у фермерських господарствах було зайнято 209,6 тис. га земель, або на 2,9 % більше, ніж у попередньому році. На цій площі було вирощено 319,1 тис. т

зернових та зернобобових культур (11,7 % до загальнообласної кількості валового збору), 130,9 тис. т сояшнику (14,9 %), 116,7 тис. т цукрових буряків (13,3 %), 0,3 тис. т картоплі та 12,8 тис. т овочів (0,03 % та 1,8 % відповідно) [9].

В обсязі зерна, виробленого у фермерських господарствах у 2012 р., 40,2 % займала озима пшениця, її урожайність становила 26,7 ц з 1 га, що на 7,2 ц менше, ніж у 2011 р. Майже на рівні попереднього року була урожайність сояшнику – 21,8 ц/га (нижче за рівень 2011 р. на 0,9 %). Середня урожайність цукрових буряків була вищою проти попереднього року на 25 % і становила 319 ц/га. Частка валового збору зернових та зернобобових культур фермерськими господарствами Харківського регіону в загальнодержавному виробництві фермерських господарств становила 6,3 %, сояшнику – 8,2 %, цукрових буряків – 9,5 %.

Специфіка сільськогосподарського виробництва, зокрема сезонність робіт у рослинництві, зумовлює потребу довгострокового кредитування технологічного процесу в галузі. Крім того, довгострокове кредитування більш прийнятне для розширення виробництва й підвищення рівня технічної забезпеченості [5].

Вирішальним критерієм успішного сучасного господарювання в аграрному секторі є експлуатація сучасного машинно-тракторного парку. Протягом усього часу питання озброєння праці фермерів стояло особливо гостро і на сьогодні є однією з основних проблем. Щодо стану матеріально-технічної забезпеченості фермерських господарств необхідно вказати, що слабка власна матеріально-технічна база, а відтак необхідність використання в роботі орендованої техніки призводить до порушення оптимальних термінів у процесі виробництва сільськогосподарської продукції і негативно впливає на кінцевий результат. Через фінансову неспроможність для більшості фермерів є практично недосяжною можливість оновити машинно-тракторний парк, підвищити його потужність, надійність і якість [2, 3]. Проте, незважаючи на економічну кризу у 2012 р. фермерські господарства Харківської області змогли збільшити кількість сільськогосподарської техніки. Так, на кінець року в області налічувалось 1876 тракторів, що на 108 шт. більше проти 2011 р. Зернозбиральних комбайнів – 484 од., або на 22 більше, ніж у 2011р., бурякозбиральних – на 7 од. (116 од.), сівалок – на 98 од. (1052 од), жаток валкових – на 12 од. (225 од).

Найкраще технікою оснащені фермерські господарства Куп'янського і Балаклійського районів, де з розрахунку на одне господарство припадає по два-три трактори. У 17 районах кожне господарство має в середньому по одному трактору. Забезпеченість

зернозбиральними комбайнами ще нижча – один комбайн обслуговує 3–6 господарств.

Сьогоднішні реалії, низька платоспроможність фермерських господарств і прагнення підвищити технічну забезпеченість вимагають залучення довгострокових кредитів у межах від 5 до 12 років. Це є основною умовою і чинником, що забезпечує вирішення проблеми оновлення машинно-тракторного парку. Однак такий вид фінансових послуг фермерам недоступний, оскільки низька ліквідність, високий рівень зношеності техніки та інших основних засобів перешкоджають формуванню високоліквідної застави для отримання банківського кредиту на довший термін.

Тваринництво – дуже трудомістка галузь, тому продукцію тваринництва виробляли фермерські господарства лише 12 районів області. На кінець 2012 р. у фермерських господарствах області налічувалось 4,2 тис. гол. великої рогатої худоби (у т.ч. 1,6 тис. гол. корів); 3,9 тис. гол. свиней; 1,1 тис. гол. овець та кіз, а також 3,1 тис. гол. птиці (рис. 3).

(на початок року)

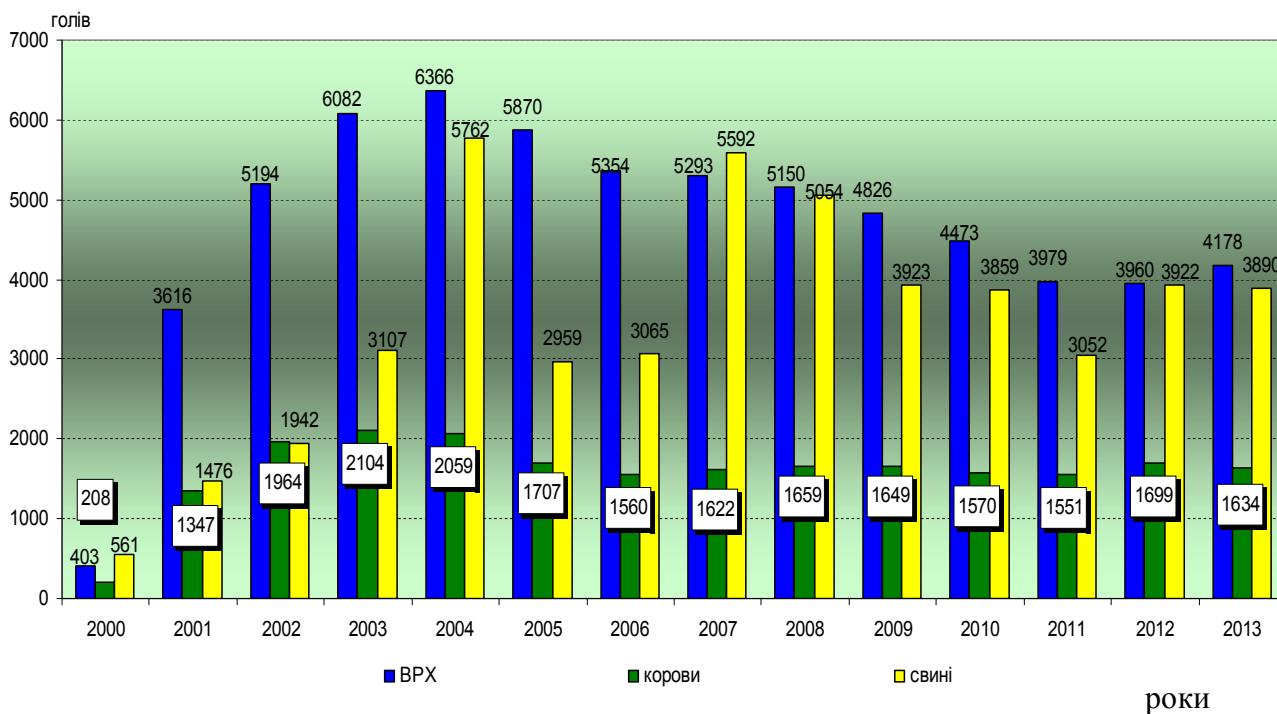

Рис. 3. Чисельність худоби у фермерських господарствах області

Питома вага реалізації худоби та птиці фермерськими господарствами області в загальнодержавному виробництві фермерських господарств становила 0,5 %, виробництва молока – 5 %; частка поголів'я великої рогатої худоби – 3,8 %, свиней – 1,5 %, овець та кіз – 1,8 %, птиці – 0,1 %.

Реалізація виробленої продукції є важливим складником успішного господарювання фермерів. У 2012 р. фермери реалізували 307,1 тис. т зернових і зернобобових культур; 128,6 тис. т соняшнику; 73,2 тис. т цукрових буряків; 0,1 тис. т картоплі та 8,1 тис. т овочів; із продукції тваринництва – 0,8 тис. т худоби і птиці та 6,5 тис. т молока і молочної продукції (таблиця).

Ціна реалізованої сільськогосподарської продукції, грн за 1 ц

Культури	Господарства фермерів		Сільськогосподарські підприємства	Господарства фермерів у відсотках до	
	2011 р.	2012 р.	2012 р.	2011 р	до с.-г. п-в
Зернові та зернобобові	131,1	150,6	153,3	114,7	98,2
у т.ч. пшениця	127,6	151,1	153,9	114,8	98,2
Соняшник	314,1	350,6	356,3	111,6	98,4
Цукрові буряки	38,5	37,5	37,7	97,4	99,5
Велика рогата худоба	1496,6	1425,8	1162,6	95,3	122,6
Свині	1356,4	1456,9	1578,9	107,4	92,2
Птиця	1711,0	1221,3	786,0	71,4	155,4
Молоко	315,3	277,8	292,3	88,1	95,0

Ціни на окремі види продукції, порівняно з попереднім роком збільшились, а саме: на зернові та зернобобові культури (на 14,8 %), у т.ч. пшеницю (на 18,4 %); на соняшник (на 11,6 %); м'ясо свиней (на 7,4 %).

Прибутковість у фермерських господарствах регіону значною мірою, пов'язана з досить істотним зростанням середньореалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію. Але основними напрямками збільшення прибутку є фактори ефективного використання землі, зростання виробництва товарної продукції з розрахунку на 1 га та на 100 га сільськогосподарських угідь, поліпшення її якості і зниження собівартості.

Сільськогосподарське виробництво країни характеризується досить непростою ситуацією в економіці та діяльності сільськогосподарських підприємств. Їх прибутковість знижується, а заборгованість починає наростати, спостерігаються негативні тенденції в розвитку соціальної сфери, погіршення життя на селі. Набирає обертів та своєї негативної динаміки податкова політика, значна частина фермерських господарств піддаються тиску зі сторони податкової системи, але, незважаючи на тернисті шляхи, фермери все ж таки досягли відповідних результатів.

Загалом у господарствах фермерів дохід від реалізації продукції становив 1029,6 млн грн, у т.ч. від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва – 1005,3 млн грн, від надання послуг сільськогосподарського характеру – 17,4 млн грн. Порівняно з попереднім роком дохід від реалізації всієї продукції збільшився на 40,3 %, чистий прибуток за рік становив 283,4 млн грн, що вище проти прибутку попереднього року на 63,5 млн грн.

Вирішальним критерієм оцінки ефективності роботи фермерських господарств є рентабельність. Рівень рентабельності продукції сільського господарства становив 37,7 %, що нижче проти минулого року на 1,1 %, у т.ч. в рослинництві – 40 % (41,3 %), у тваринництві – -9,2 % і -2,2 %.

За 2012 р. фермерські господарства області отримали коштів за рахунок бюджетних дотацій на суму 1,4 млн грн, з них 59,2 % – інші види державної підтримки, 37,8 % – для підтримки тваринництва, решта – для розвитку рослинництва. Крім того, за рахунок податку на додану вартість надійшло коштів на суму 57,9 млн грн, з них 98,4 % спрямовано у галузь рослинництва, решту – в галузь тваринництва. З державного фонду підтримки фермерських господарств у 2012 р. фінансової допомоги на поворотній основі не надійшло жодному фермерському господарству області, тоді як в попередньому році фінансова допомога була надана на суму 500 тис. грн.

Висновки. Щоб досягнути і врегулювати обсяги продукції на рівні потреб населення регіону згідно з науково обґрунтованими нормами, необхідно змодельювати сільськогосподарське виробництво, яке має свої особливості, зумовлені специфікою галузі. Такий підхід дозволить визначити потужності діяльності фермерських товаровиробників у загальному виробництві на рівні області та виявити резерви до збільшення виробництва. Подальша доля фермерського сектора значною мірою залежить від рівня технічної оснащеності. А через відсутність у фермерському господарстві необхідної кількості власних фінансових ресурсів для переоснащення технічного потенціалу фермерських господарств слід, в першу чергу, вдосконалити механізм фінансового лізингу як єдиного доступного та ефективного способу придбання сільськогосподарської техніки та устаткування. В Україні підтримка фермерських господарств визнана на законодавчому рівні. Механізм формування технічної забезпеченості фермерських господарств передбачає забезпечення комплексного підходу до процесу вдосконалення фінансово-кредитних відносин, розвитку кооперації, розвитку інтеграційних процесів в АПК та державного регулювання.

Бібліографічний список: 1. Горьовий В.П. Фермерство України: теорія, методологія, практика: [монографія] / В.П. Горьовий. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 540 с. 2. Концепція програми розвитку фермерства в Україні на 2005-2015 роки. – К., 2005. – 27 с. 3. Кулінич В.М. Особливості діяльності фермерських господарств як підприємницької форми господарювання / В.М. Кулінич // Економіка АПК. – 2008. – № 7. – С. 52-54. 4. Липчук В.В. Фермерські господарства: стан, проблеми та стратегії розвитку / В.В. Липчук, Л.Б. Гнатишин. – Львів, 2010. – 236 с. 5. Липчук В.В. Стан, проблеми і шляхи покращення технічної забезпеченості фермерських господарств: монографія / В.В. Липчук, О.С. Прокопишин, Л.Б. Гнатишин. – Львів: Сполом, 2012. – 224 с. 6. Лупенко Ю.О. Перспективна модель розвитку сільського господарства до 2020 року / Ю.О. Лупенко // Стратегія розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року: зб. матеріалів 14 річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2013. – С. 31-33. 7. Макаренко П.Н. Перспективи розвитку фермерства в Україні: Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України XXI століття. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – С. 428-432. 8. Саблук П.Т. Земельна реформа в системі аграрних перетворень / П.Т. Саблук // Землевпорядний вісник. – 2008. – № 3. – С. 20-23. 9. Фермерські господарства Харківської області: стат. бюл. – Х., 2012. – 57 с.

Александрова А.И., Прокопишин О.С. Состояние развития и проблемы технической обеспеченности фермерских хозяйств Харьковской области. Проведены исследования развития фермерских хозяйств Харьковской области в динамике. Установлены темпы расширения и формирования их размеров. Дана оценка эффективности работы фермерских хозяйств и намечены пути их успешного хозяйствования.

Aleksandrova A., Prokopushin O. State of development and problems technical provision the current state of Kharkiv region. The study of private farms' development in Kharkiv region during last 20 years is conducted. The growth rates of their sizes are defined. The estimation of private farms' business efficiency and the ways of their successful development are given.